Arkeologisk utredning steg 1 & 2

Härd, kokgropar & gårdsbebyggelse vid Kisslings

Kisslings 1:11
Fole socken
Gotlands län och region

Lst. dnr. 431-688-2021

Peter d'Agnan

c.h.a.b
Arkeologi & byggnadsvård AB
Rapport 2021:6

C.H.A.B Arkeologi & Byggnadsvård AB är ett antikvariskt kunskapsföretag verksamt på Gotland. Vi erbjuder tjänster och produkter inom arkeologi och byggnadsvård, privat som offentligt. Kunderna är museer, arkeologiföretag, arkitekter, länsstyrelsen, kyrkan, lärosäten, exploatörer, markägare och kvalitetsmedvetna ägare och förvaltare av kulturmiljöer och äldre byggnader.

Styrkan i arbetssättet är kompetens och småskalighet som gör att man kan arbeta nära kunden. Företagsambitionen är att bevara, levandegöra och utveckla vårat kulturarv för framtidens generationer.

C.H.A.B 2021

CHAB Arkeologi & Byggnadsvård AB

Storgatan 33, 623 50 Hemse

www.chab.se

0498/27 87 79

Grafik och fotografier där annat inte anges: C.H.A.B

Kartmaterial: © Lantmäteriet/Riksantikvarieämbetet.

Licensierat under Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell Licens (CC BY 4.0)

Omslaget:

Fig. A (övre). *Sökschakt 6 med anläggningarna A1-3 före framrensning. Foto åt söder.*

B. (nedre) *Sökschakt 20 med lämningar efter gårdsbebyggelse. I schaktets början framträder grunden till en byggnad (vid skalstocken). Foto åt väster.*

Innehåll

Sammanfattning 4

Bakgrund 4

Inledning, syfte och målgrupp 4
Metod, omfattning och förutsättningar 5
Naturgeografi och känd fornlämningsbild 5

Resultat 6

Analys av historiska kartor 6
Fältinventering 8
Sökschaktsgrävning 8
Objekt 2. Färdväg 9
Objekt 3. Färdväg 9
Objekt 4. Husgrund 9
A1-5. Härd och eller kokgropar 9
A7. Utgår 10
A8-11. Härd och eller kokgropar 10
A12. Utgår 11
A13. Möjlig fornlämning 11

Slutsatser 11

Antikvarisk tolkning 11
Måluppfyllelse i förhållande till undersökningsplan 13

Källor & uppgifter 14

Källor 14
Arkiv 14
Tekniska och administrativa uppgifter 14

Bilaga 15

Schakt- och lämningstabell 15

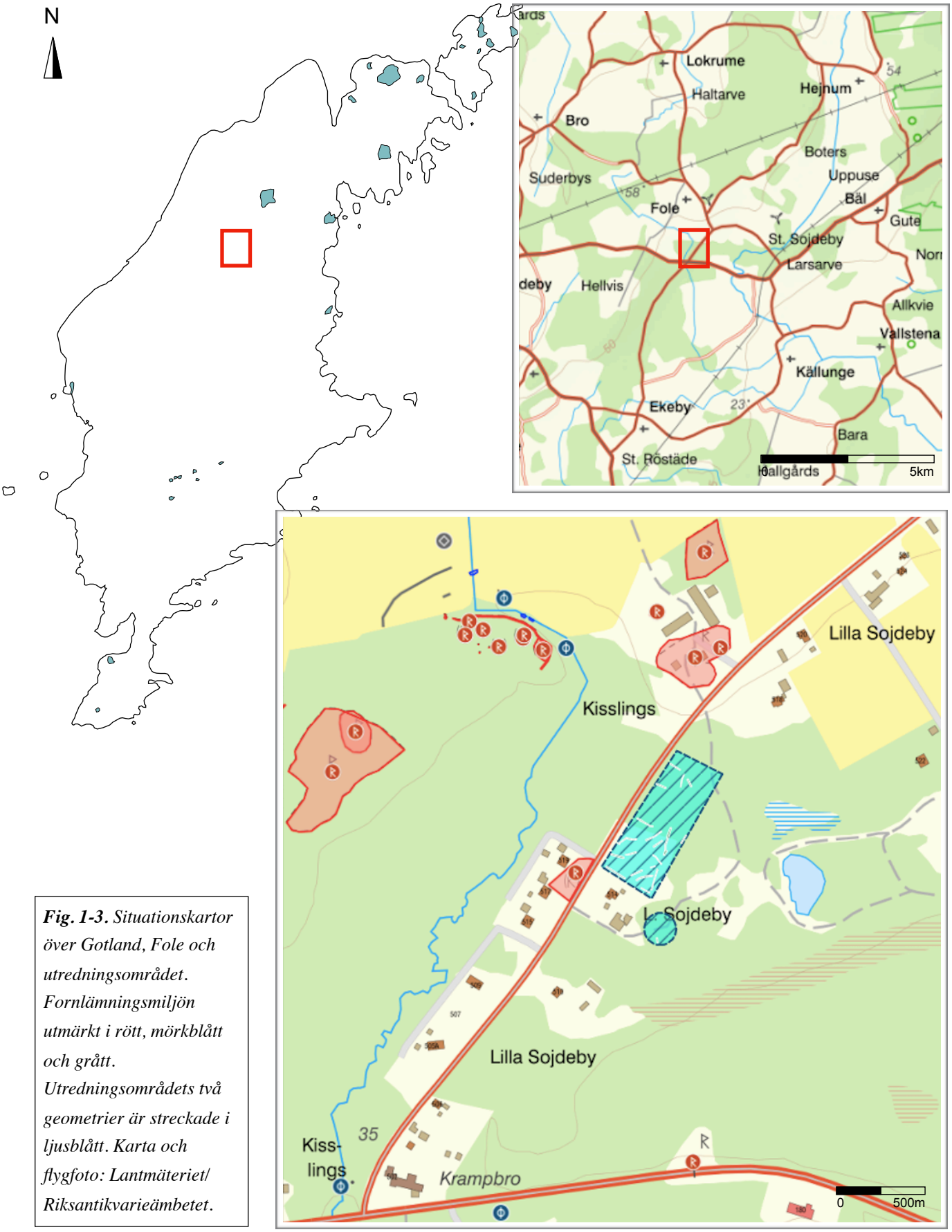

Fig. 1-3. *Situationskartor över Gotland, Fole och utredningsområdet. Fornlämningsmiljön utmärkt i rött, mörkblått och grått. Utredningsområdets två geometrier är streckade i ljusblått. Karta och flygfoto: Lantmäteriet/ Riksantikvarieämbetet.*

Sammanfattning

Sommaren 2021 utförde CHAB Arkeologi & Byggnadsvård AB en arkeologisk utredning i Fole socken på norra Gotland inför planering av bebyggelse. Området hyser bosättnings- grav- och agrara lämningar från brons-, äldre- och yngre järnåldern. I samband med utredningen påträffades 16 lämningar, varav 10 tolkades vara förhistoriska och bedömdes som fornlämningar. Samtliga lämningar bedömda som fornlämningar var koncentrerade till utredningsområdets sydöstra delar.

Bakgrund

Inledning, syfte och målgrupp

I juni 2021 efter beslut 431-688-2021 av Länsstyrelsen i Gotlands län, utförde CHAB Arkeologi & Byggnadsvård AB en arkeologisk utredning steg 1 och 2 (fältinventering samt sökschaktsgrävning) på del av fastigheten Gotland, Fole, Kisslings 1:11. Beställaren var Alt Kap AB, som ämnar planera byggklara tomter inom utredningsområdet.

Syftet var att ta reda på om fornlämningar skulle beröras av det planerade arbetsföretaget. Utredningen skulle också avgränsa eventuella nyupptäckta fornlämningar så att resultatet skulle kunna användas i Länsstyreslens fortsatta tillståndsprövning samt kundens planering av tomterna. Målgruppen var Länsstyrelsen samt kunden.

Fig. 4. *Delar av utredningsområdet var svåra att komma åt. Bilden visar schakt 14 (se fig. 7), inom utredningsområdets sydöstra del där det var svårt att finna orörd mark intill bebyggelse, vändplan samt röjd väg. Foto åt väster.*

Metod, omfattning och förutsättningar

Utredningen inleddes med genomgång av arkivmaterial med tidigare antikvariska ärenden, historiska kartor samt Fornsök inom närområdet kring utredningsområdet. Historiska kartor rektifierades efter kända kvarstående landskapselement som vattendrag, gårdar och vägsträckningar.

Fältinventering med jordsondering gjordes vid ett tillfälle och omfattade hela utredningsområdet på ca. 1,05ha. De norra delarna av området bestod av tätväxt skog med mycket sly och buskage och fick därmed något lägre inventeringsgrad. Med hjälp av mellanstor grävmaskin kunde dock även denna del delvis sökschaktgrävas. Enligt Länsstyrelsens förfrågningsunderlag koncentrerades sökschaktsgrävningen till utredningsområdets södra delar.

I den täta skogsvegetationen fick GPS-positioner större felmarginal. I utredningsområdets nordöstra hörn går en upphöjd skogsväg som är uppbyggd av större stenar och raseringsmassor där inventering och sökschaktsgrävning inte företogs (se fig. 3). Ovanpå schakt 4 fanns en stor hög med rikligt med nedruttnade grenar efter röjning som något försvårade framgrävningen och tolkningen av utredningens objekt 2.

I utredningsområdets sydöstra hörn fanns vid utredningstillfället en större grävd grop, möjligen provgrop för avlopp. Utredningsområdet bestod av två geometrier, en större rektangel, samt en fristående cirkel längst i sydost som skulle tjäna som vändplan för avloppstömning. På platsen och i dess närhet fanns stugor, bilar och delar till stora betongbrunnar samt en röjd väg med vändplan. I denna del fick sökschaktsgrävningen begränsas till en begränsad orörd yta.

Naturgeografi och känd fornlämningsbild

Utredningsområdet är relativt flackt och ligger på ca. 38m. höjd över havet. I norra delarna finns flertal naturliga mindre svackor. Norra delarna består bitvis av mycket tätväxt skog. Mellersta delen består av gallrad skog, medan de södra delarna består av skogshygge, bitvis kraftigt slybeväxt. I de nordvästra delarna finns inslag av hassel. Längst i söder växer enstaka syrener. Marken består huvudsakligen av grusig och sandig morän. I svackor finns upp till ca. 0,30m. humus och på de flacka höjderna ca. 0,10m.

Området är rikt på fornlämningar längs vattendraget Foleån i väster. Flertal boplatsindikationer och gravfält finns i närområdet md en tidshorisont från bronsålder till yngre järnålder och pekar på långvarigt brukande av landskapet. Tidigare har en utredning utförts och undersökningar har gjorts av både brand- och skelettgravar från framförallt yngre järnåldern vid den utflyttade gården Kisslings, strax norr om utredningsområdet (d'Agnan 2012, L1977:5429, L1975:3344, se fig. 3).

Nordväst om utredningsområdet har nyligen påträffats gravar, boplats- och agrara lämningar från bronsålder och äldre järnålder (Carlsson 2019, L2019:1503, L2019:1499, L2019:1498, L2019:1501,L2019:1500, L2019:1497). I väster finns gravfält, stensträngar och fossila åkrar från brons- och äldre järnåldern (L2019:7535, L2019:7537, L2019:7539, L1977:6303). Strax sydväst om utredningsområdet, på andra sidan vägen, har påträffats förekomst av skärvsten, kol och ben vilket indikerar ett boplatsområde (L1977:5388).

Resultat

Analys av historiska kartor

Sett utifrån det historiska kartmaterialet från sekelskiftet 1600 - 1700 samt 1800-talets andra hälft var utredningsområdet skog och utmarker fram till 1800-talet då det brukats till åker och möjligen bete. På Skattläggningskartan från 1698 finns i den södra delen av utredningsområdet inhägnad skog, vilket indikerar bete. Mot utredningsområdets västra del gick landsvägen upp mot Fole kyrka. Landsvägen har bytt sträckning ett flertal gånger men har idag bitvis kvar sin gamla sträckning . Strax

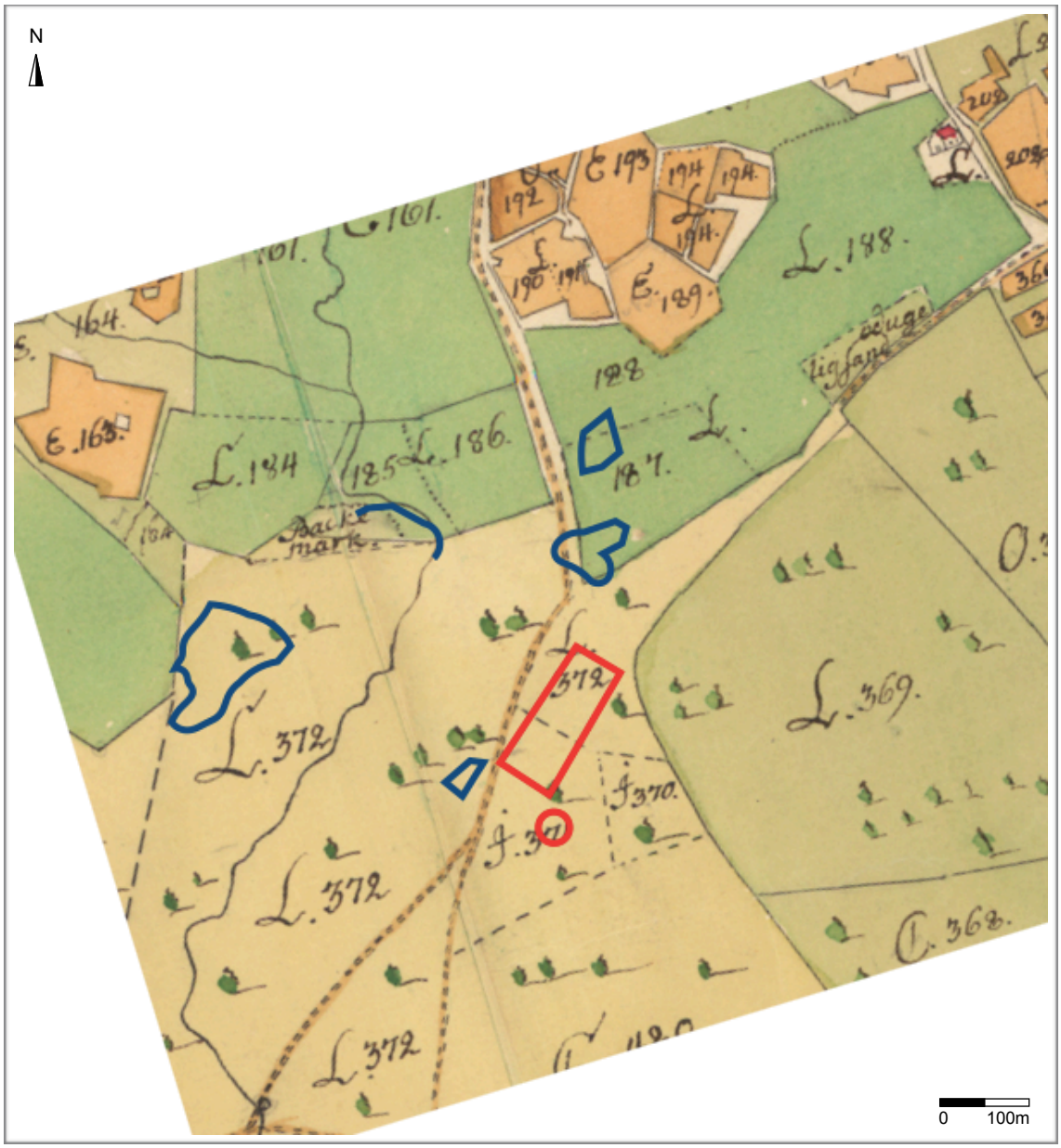

Fig. 5. *Skattläggningskarta från 1698, renoverad 1752 visar det äldsta kända landskapet. Utredningsområdet finns i utmarkerna med inhägnad skog, möjligen för bete. Gården Kisslings äldre gårdsläge före utskiftning finns uppe i kartans övre högra hörn. Väster om gårdsläget finns inägorna med åkrar och ängar. Utredningsområdet utmärkt i rött. Registrerade större fornlämningar är utmarkerade i blått.*

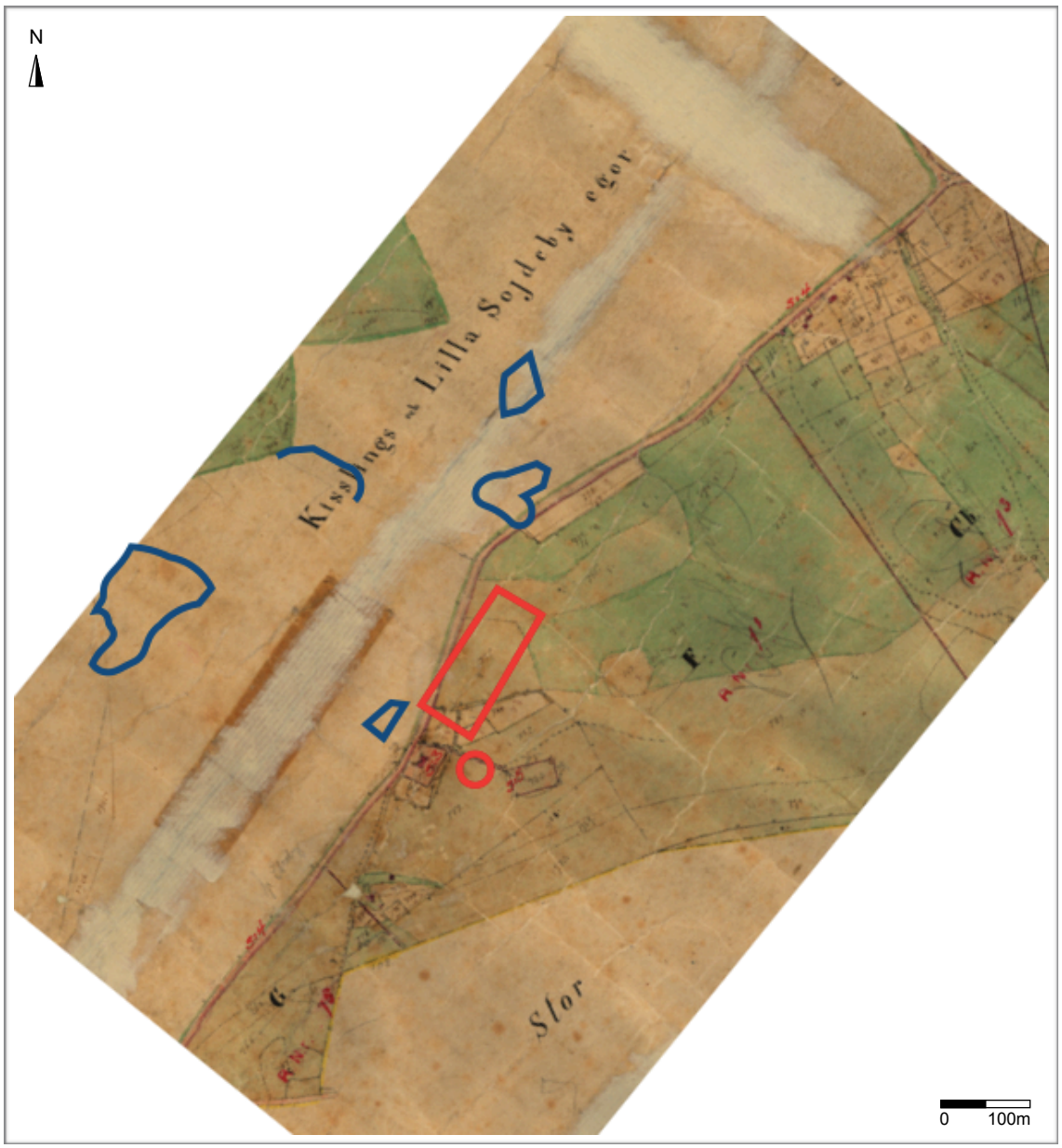

Fig. 6. *Laga skifte från 1869 med utredningsområdet utmärkt i rött. Registrerade större fornlämningar är utmarkerade i blått. Notera gårdsläget strax söder om utredningsområdet samt dess åkertegar och beten nio utredningsområdet. Lägg också märke till landsvägens sträckning som ändrats över tid för att passera den utflyttade gården Kisslings.*

söder om utredningsområdet finns på 1869 års Lagaskifteskarta en liten gårdsbebyggelse utmärkt med åkerplättar mot nordost. Den återfinns också på Generalstabens karta från 1890.

Öster och söder om utredningsområdet visar den Ekonomiska kartan från 1976 sanka och fuktig områden. På den äldre versionen från 1941, kan noteras en ”dammhage” strax norr om Lilla Tollby vilket visar på uppsamling från våtmarkerna norrifrån. Uppenbarligen pekar detta på ett till vattenförande område i trakten, förutom Foleån i väster, som bör tas i beaktning vid tolkandet av fornlämningsmiljön. På Ekonomiska kartan kan också observeras en samfällighet, som pekar på grustag strax sydost om utredningsområdet. I övrigt pekade inte de historiska kartorna på någon antydan till förekomst av fornlämningar inom utredningsområdet.

Fältinventering

Hela utredningsområdet inventerades i fält. De norra delarna var bitvis mycket svårframkomliga i tät skog med mycket snår och buskage. I de norra delarna bland naturliga svackor fanns enstaka stenar som möjligen kunde tyda på röjda ytor, men såg tämligen naturliga ut. I den nordöstra delen påträffades en fördjupning som efter provstick med jordsond tolkades som brunn/kallkälla utan skoning (objekt 1). I övrigt påträffades vid fältinventeringen inget som kunde tyda på fornlämningar synliga ovan mark.

Sökschaktsgrävning

Utredningsområdet sökschaktsgrävdes med hjälp av en mellanstor hjulgrävare som delvis möjliggjorde sökschakt även i den täta skogen i områdets nordvästra delar. 314 löpmeter schaktades med en bredd av ca. 1,3m. och en total area på ca. 410m2. Schakt 1-3 placerades i svackor samt på

Fig. 7. Schaktplan med sökschakten utmarkerade. Utredningsområdet streckat i rött. Se även bilaga med schakt- och lämningstabell.

svaga höjder och intill stenar som möjligen kunde indikera röjda ytor. Inga lämningar eller spår av röjning eller odling kunde dock observeras i dessa schakt. I de södra delarna placerades schakten systematiskt där det var möjligt med tanke på vegetation, samt för att avgränsa indikationer på fornlämningar. Där indikationer förekom utvidgades schakten för att bättre kunna bedöma anläggningar. Efter dokumentation av framkomna anläggningar återställdes schakten. Nedan följer beskrivningar av påträffade lämningar (se fig. 7-13). Se även schakt- och lämningstabell, bilaga 1.

Objekt 2. Färdväg

I schakt 4 påträffades i väster två diffusa parallella stenrader i nord-sydlig riktning. Mellan stenarna förekom mörkare jord samt grus och småsten. Lämningen tolkades som rester efter en äldre sträckning av landsvägen mot Fole kyrka.

Objekt 3. Färdväg

Objekt 3 är en ca. 3m bred grusad vägbank i nord-sydlig riktning som framkom i de västra delarna av schakt 12, 13 och 20. I ytan på lämningen framkom enstaka skärvor vitt porslin i schakt 12.

Objekt 4. Husgrund

I de mellersta delarna av schakt 20 framkom raseringsmassor från en byggnad (se omslagets fig B). I öster framträdde en nord-sydlig stenrad som tolkades som grundstenar. I rasmassorna väster om denna framkom bitar av kalkputs, delar av handslagna tegelpannor samt fragment av vitt porslin.

A1-5. Härd och eller kokgropar

Längs nästan hela schakt 6 påträffades fem anläggningar med sot, kol och skörbränd sten i ytan som tolkades som härd- och eller kokgropar av förhistorisk karaktär. Från A2 tillvaratogs kol som dateringsprov.

Fig. 8. *Objekt 2, tolkad som färdväg bestående av två diffusa stenrader (närmast i för- samt bakgrunden). Foto åt väster.*

A6. Kokgrop
I schakt 10 påträffades en anläggning med sot och skörbränd sten i ytan och tolkades som kokgrop av förhistorisk karaktär.

A7. Utgår
Objekt 3 fick initialt anläggningsnummer A7 och utgick vid rapportarbetet.

A8-11. Härd och eller kokgropar
I schakt 15 påträffades fyra anläggningar med sot, kol och skörbränd sten i ytan som tolkades som härd- och eller kokgropar av förhistorisk karaktär. I schaktets södra del kom ett par mindre bitar stenkol. Precis ovanför A9, i lös lucker jord, påträffades en bit gjutjärn med en spårskruv. Delen förefaller komma från en tidigmodern maskindel. Då endast ett kolprov tillvaratagits av de

Fig. 9-10. *A6 i schakt 10 tolkades vara en kokgrop av förhistorisk karaktär med sot i ytan samt en fyllning av skörbrända stenar. A9 i schakt 15 snittades efter samråd med Länsstyrelsen. Efter att ett fåtal stenar tagits upp kom tillräckligt med kol för ett 14C-prov. Undersökningen avbröts och anläggningen återställdes. Foton åt öster samt norr. Skalan är 0,25m.*

förmodade härd- och eller kokgroparna, samt förekomsten av recent skräp, snittades anläggning A9 efter samråd med Länsstyrelsen. Efter första lagret med skörbränd sten och sot kom tillräckligt med kol för ett 14C-prov och anläggningen kunde bekräftas vara av förhistorisk karaktär. Undersökningen avbröts och anläggningen återställdes efter provtagningen.

A12. Utgår

I schakt 18 påträffades en jord- och stenfylld grop med grönt buteljglas. Den tolkades som en recent skräpgrop. Anläggningen utgick vid rapportarbetet.

A13. Möjlig fornlämning

I schakt 19 påträffades flertal större och mindre bitar av stenkol samt en mindre, ca. 0,39m stor rund grop fylld med lös brunaktig humus. Det är troligen en recent störning med då den även skulle kunna vara ett stolphål registrerades den som möjlig fornlämning.

Slutsatser

Antikvarisk tolkning

Totalt påträffades i samband med utredningen 16 lämningar varav 10 tolkades som förhistoriska fornlämningar, tre som övrig kulturhistorik lämning och två som recenta störningar från tidigmodern tid. Brunnen eller kallkällan (obj. 1), som påträffades vid inventeringen i skogen i de norra delarna, kan möjligen kopplas till de åkrar/beten som återfinns på Lagaskifteskartan från 1869, och kan ha hört till den gårdsbebyggelse som fanns strax söder om utredningsområdet.

Färdvägen (obj. 3) som förekommer i utredningsområdets sydvästra hörn, hör troligen ihop med den stenkantade vägen som framkom i schakt 4 (obj. 2) mot utredningsområdets norra del och

Fig. 11. *Anläggning A13 i schakt 19 utgjordes av en mindre nedgrävning fylld med lös brun humus. Den tolkades som recent störning och utgick. I schaktet påträffades också enstaka bitar stenkol. Foto åt norr. Skalan är 0,25m.*

västra gräns. Vägen finns med på Lagaskifteskartan, kan spåras tillbaka även till Skattläggningskartan från 1698 och har bytt sträckning flertal gånger genom tiderna.

Obj. 4, i sydvästra delen av utredningsområdet, som bestod av raseringsmassor samt en stenrad som tolkades som syllstenar till en byggnad, kopplas till den bebyggelse som finns utmärkt på Lagaskifteskartan och bör kunna dateras till 1800-talet. Anläggningarna A12 i schakt 18 samt A13 i schakt 19, tolkades som avfallsgropar och möjligen sammanhörande med gårdsbebyggelsen.

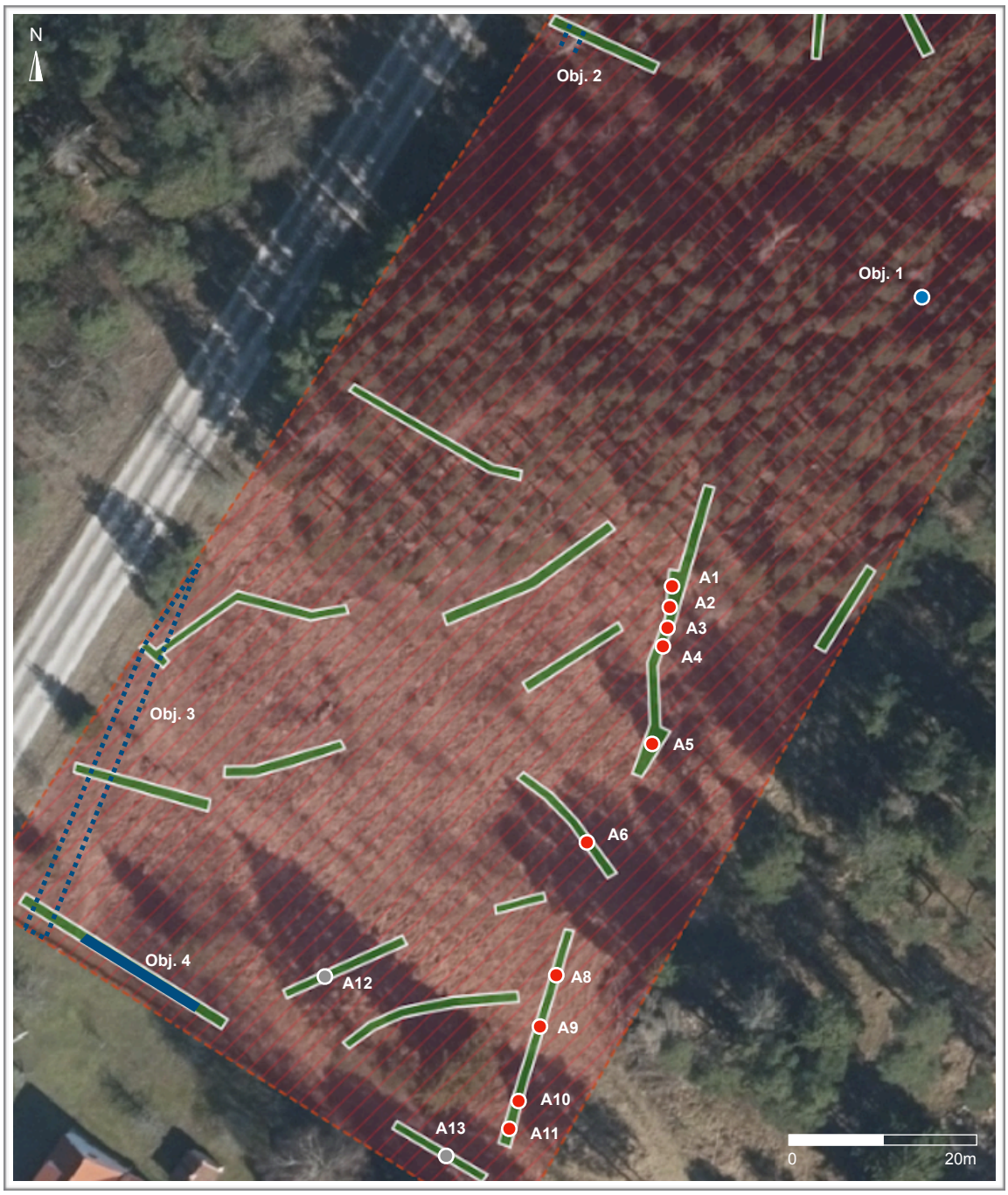

Fig. 12. *Påträffade lämningar inom utredningsområdet. Schakten markerade i grönt, övriga kulturhistoriska lämningar i blått och fornlämningar i rött. Gråa anläggningar tolkades som recenta och utgick. Utredningens tillfälliga anläggningnr. Och objekt är utskrivna (se schakt- och lämningstabell i bilaga). Utredningsområdet streckat i rött.*

Den nord - sydligt gående ca. 60m långa raden med sot- och kolpåverkade nedgrävningar, mer eller mindre fyllda med skörbrända stenar, tolkades som härdar och eller kokgropar av förhistorisk karaktär och brukar kopplas till boplatser med ett spann över hela den förhistoriska perioden (A1-A11 i schakt 6, 10 och 15, A7 utgick. Se även schakt- och anläggningstabell i bilaga).

Då inga andra boplatslämningar påträffades ter sig dock lämningarna något svårtolkade och registrerades som boplatslämning övrig (L2021:3940). Möjligen kan det röra sig om en solitär plats i utmarker som tjänade som tillfällig matlagningsplats vid arbete, eller så indikerar det fler boplatslämningar strax utanför sökschakten. En intressant iakttagelse är att den långa raden med lämningar pekar rakt mot den gamla vägens sträckning mot Fole kyrka, förbi gravfälten vid nuvarande Kisslings (se fig. 5). Norr om gravfälten finns också en rad med flera registrerade stolphål och nedgrävningar följandes den gamla vägsträckningen. Inskickade 14C-prover kommer förhoppningsvis klargöra dateringen och komplettera rapporten.

Måluppfyllelse i förhållande till undersökningsplan

Undersökningsplanen följdes och Länsstyrelsens mål med att utreda om fornlämningar fanns inom området uppfylldes. De lämningar som tolkades utgöra fornlämningar kunde väl avgränsas.

Fig. 13. *Bilden illustrerar god måluppfyllelse och hög teckningsgrad trots bitvis mycket tät och snårig skog där det var svårt att ta sig fram. I förgrunden objekt 1, tolkat som brunn/kallkälla (jämför fig. 12). Foto åt söder. Skalan är 1,4m.*

Källor & uppgifter

Källor

d'Agnan, P. 2012. *Arkeologisk utredning. Fiberkabel i Fole-Lokrume. Gotlands län. Lokrume och Fole socknar. fl. fastigheter & RAÄ nr. Lst. Dnr. 431-2882-11.* CHAB Rapport 2012:1.

Carlsson, D. 2019. *Arkeologisk utredning inför omläggning av skogsmark till damm inom fastigheten Fole Kisslings 1:11, Region Gotland. Arkeologisk utredning. Dnr. 431-3631-2018.* Arendus AB rapport 2018:31.

Arkiv

Kulturmiljöregistret Fornsök, Riksantikvarieämbetet

Gotlands museums arkiv

Lantmäteristyrelsens arkiv

Lantmäterimyndighetens arkiv

Rikets allmänna kartverks arkiv

Tekniska och administrativa uppgifter

C.H.A.B:s projektnr/Dnr:	*2021:6/D1260521*
Län/kommun:	*Gotland*
Länsstyrelsens dnr:	*431-688-2021*
Fornlämningsnr:	-
Län/socken/stad/fastighet:	*Gotland, Fole, Kisslings 1:11*
Lägsta/högsta höjd över havet:	38/38
Koordinat-/höjdsystem:	*SWEREF 99 TM/RH 00*
Typ av uppdrag:	*Arkeologisk utredning steg 1 & 2*
Ansvarig antikvarie:	*Peter d'Agnan*
Beställare:	*Alt kap Sweden AB*
Anledning till uppdraget:	*Planläggning inför småhus*
Typ av lämningar:	*Hägnad, terassering, gränsmärke, röjningsröse, boplats, husgrund, gårdstomt, fossil åker, brunn/kallkälla*
Prel. föreslagen datering:	*Bronsålder - yngre järnålder, tidigmodern tid*
Skydd:	*KML, PBL*
Utförandetid fältarbete:	*12-06-21 - 14-06-21*
Sista revidering:	*21-06-24*
Fynd:	*Inga fynd tillvaratogs*
Prov:	*C-prov från A2 och A9*

Bilaga

Schakt- och lämningstabell

Objekt/ schakt nr.	Beskrivning/löpmeter	Lämningar	Antikvarisk bedömning	Kommentar
Obj. 1		Obj. 1, brunn/kallkälla, **L2021:3728**	Övr. kult. lämn.	Svårt få GPS signal
1	Grå humus ca. 0,12m, sterilt, 9lpm			Svårt få GPS signal
2	Grå humus ca. 0,22m, sterilt, 15lpm			Svårt få GPS signal
3	Grå humus ca. 0,18m, sterilt, 13lpm			
4	Grå humus ca. 0,28m, sterilt, 12lpm	Obj. 2 Färdväg, **L2021:3760**	Övr. kult. lämn.	
5	Grubrun humus ca. 0,16m, 20lpm			
6	Grubrun humus ca. 0,28m., 32lpm	A1-A5, **L2021:3732, 3739, 3740, 3737, 3742**	Fornlämningar	C-prov A2
7	Grubrun humus ca. 0,17m. sterilt, 10lpm			
8	Grubrun humus ca. 0,16m. sterilt, 20lpm			
9	Grubrun humus ca. 0,18m. sterilt, 12lpm			
10	Mörk humus ca. 0,18m, 15lpm	A6, kokgrop, **L2021:3741**	Fornlämning	
11	Mörk humus ca. 0,14m, sterilt, 13lpm			
12	Mörk humus ca. 0,15m, 25lpm	A7, Obj. 3 Färdväg, **L2021:3730**	Övr. kult. lämn.	A7 utgår
13	Mörk humus ca. 0,14m, 15lpm	Obj. 3 Färdväg, **L2021:3730**	Övr. kult. lämn.	
14	Mörk humus ca. 0,17m, sterilt, 5lpm			
15	Mörk humus ca. 0,20m, 24lpm	A8 - A11, härd och eller kokgrop, **L2021:3733, 3731, 3734, 3735**	Fornlämningar	C-prov A9
16	Mörk humus ca. 0,19m, sterilt, 19lpm			
17	Mörk humus ca. 0,18m, sterilt, 5lpm			
18	Mörk humus ca. 0,20m, 14lpm	A12, recent		A12 Utgår
19	Mörk humus ca. 0,25m, 11lpm	A13, recent?		A13 Utgår
20	Mörk humus ca. 0,09m, 25lpm	Obj. 3 Färdväg, obj. 4 husgrund, **L2021:3730, 3729**	Övr. kult. lämn.	